

ANOTACE

KÓNYOVÁ, Annamária: *Kapitoly k dejinám reformovanej cirkvi na východnom Slovensku*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2015. 164 s.

Intenzivní studium problematiky reformace, která výrazně ovlivňovala dějiny Uher od druhé třetiny 16. století, postihlo vývoj sociální a ekonomické struktury v kontextu nástupu rekatolizace a upevňující se státní moci. V těchto souvislostech je aktuální orientace bádání na náboženský a kulturní vývoj společnosti, zejména konstituování nových protestantských církví a interkonfesiální boj mezi jednotlivými reformačními konfesemi, jak prokázala svými systematickými výzkumy Annamária Kónyová.

Autorka prokázala, že s pronikáním kalvinismu od poloviny 16. století se začal proces konstituování reformace v jednotlivých částech Horních Uher a souběžně se konaly synody, vydávaly se věroučné články a poté ucelené konfese, hlásící se ke kalvínskému směru reformace. Tento proces zřejmě byl motivován ostrými spory a disputacemi s luteránskými kazateli, což vedlo k osamostatnění obou konfesi a jejich územně správní příslušnosti.

Vzájemné vztahy luteránů a kalvínů v této oblasti měly různou podobu. Zápas, až otevřené nepřítelství a osočování, vedl k formování teritoriálních hranic obou konfesi tak, že si severní část (Šariš, Spiš) obhájila svou pozici luteránství, v jižních oblastech zvítězil kalvinismus. Avšak v místech kontaktů dokázali luteráni a kalvíni kooperovat, což se projevilo při vzniku církevních unií. Kanonické vizitace měly vyhledávat problémy v jednotlivých sborech a eliminovat je. Zejména se zaměřily na působení jednotlivých kazatelů.

Kalvínské školy v Uhrách vznikaly od poloviny 16. století. V dobách rekatolizace byla jejich činnost přerušována, v dobách protihabsburských povstání zase byla obnovena. V 18. století trpěly diskriminací ze strany státní moci. Z těchto důvodů se u kalvínských škol a kolegií těžko určuje rok založení, respektive transformace na kalvínskou školu. Pro východní Slovensko mělo významné postavení reformované kolegium v Blatném Potoku. Dne 27. 3. 1644 Jiří I. Rákóczi založil v Košicích první kalvínský sbor, avšak ne jako městský, ale jako dvorský. Zároveň založil první košickou kalvínskou školu, která měla charakter gymnázia. Po smrti Jiřího I. Rákócziho nastaly problémy, avšak na začátku roku 1650 získali košičtí kalvíni právo na školu, kterou podporovala vdova po knížeti Jiřím I. Rákóczim Zuzana Lorántffyová, která se zavázala, že do konce života bude platit kazatele a rektora, navíc uhradí výdaje na studenty ze svého panství. Podpora Sedmihradska umožnila škole další existenci.

V roce 1695 košická reformní škola přijala učitele a studenty z Blatného Potoka, kde bylo kolegium v roce 1687 násilně zavřeno. Košická reformní škola plnila požadavek vzdělání protestantské reformované mládeže ve svém regionu. Košické školství fakticky skončilo smrtí své mecenášky, sedmihradské kněžny Zuzany Lorántffyové. Konkurencí Blatného Potoka nebo Debrecína byly tehdy možnosti Košic limitované. Košická škola však dokázala plnit více než své regionální poslání. Dokonce nahradila absenci reformovaného vzdělání pro studenty v Blatném Potoku.

Věhlasná mecenáška Zuzana Lorántffyová se zaměřila na podporu reformované církve a na finanční donátorství sborů a reformovaných škol, finančně zajišťovala také studia budoucích reformovaných kazatelů, vyplácela podporu vydavatelství pro publikování náboženské literatu-

ry. Období působení této mecenášky a jejího manžela, knížete Jiřího I. Rákócziho, se právem považuje za zlatý věk reformované církve v Sedmíhradsku a v Horních Uhrách, tedy též za zlatý věk reformovaných sborů na východním Slovensku.

Nesporný podíl na kvalitě monografie má rozdělení do tematických okruhů, které na sebe navazují a osvětlují celý příběh reformované církve. Sledují proces formování a aktivit reformované církve v Horních Uhrách a systematicky analyzují úspěch kalvínského školství na příkladu reformované školy v Košicích. K tomu jsou publikovány unikátní školské zákony této školy z roku 1656. Další část práce je určena modernímu bádání o příbězích žen věrných kalvínské reformaci.

Annamária Kónyová v publikované monografii *Kapitoly k dejinám reformovanej cirkvi na východnom Slovensku* soustředila a zhodnotila aktuální poznatky z dějin kalvínské církve na území východního Slovenska, specifikovala úlohu aristokracie v procesu formování kalvinismu a prokázala významný přínos košické reformované školy nejen pro vzdělávání reformované mládeže ve vlastním regionu.

Marie Marečková

MORÁVKOVÁ, Naděžda: *Dějiny učitelského vzdělávání v Plzni*. Praha: Nakladatelství viaCentrum, 2018. 262 s.

Při příležitosti 70. výročí Fakulty pedagogické Západočeské univerzity v Plzni vydala vedoucí tamní katedry historie Naděžda Morávková monografii, která je věnována nejen historii fakulty, ale šířeji i přípravě učitelů v Plzni již od středověku. První kapitola končí tereziánskými reformami školství a změnami v přípravě učitelů na přelomu 18. a 19. století. Druhá kapitola se zaměřuje na změny ve vzdělávání plzeňských učitelů ve druhé polovině 19. století a v první polovině 20. století. Věnuje se nejen školským reformám druhé poloviny 19. století, ale zejména historii mužského učitelského ústavu v Plzni počínaje C. k. ústavem ke vzdělání učitelů po Státní československý ústav učitelů v letech 1920–1948. Opomenut není ani vznik ženského učitelského ústavu. Na tyto dvě kapitoly navazuje část věnovaná sedmdesáti letům Pedagogické fakulty, původně samostatné vysoké školy, jejíž činnost byla přerušena v roce 1953 její přeměnou na Vyšší pedagogickou školu a v roce 1959 na Pedagogický institut. Původní Pedagogická fakulta byla obnovena v roce 1964 a po sametové revoluci se stala součástí nově vzniklé Západočeské univerzity.

Autorka využila bohatý soubor pramenů a literatury. Použila archivní prameny uložené v Archivu města Plzně, Státním oblastním archivu v Plzni, Archivu České geologické služby, Österreichische Nationalbibliothek, včetně soukromých archivů i rozhovorů s pamětníky. Využila také velký počet monografií a kapitol v knihách a sbornících, včetně sborníku z naší konference *Problematika sociálních skupin ve výuce společenskovědních předmětů* konané v Brně v roce 2006. Neopomněla ani excerpovat celé ročníky dobových periodik, především jednotlivé řady *Sborníku Pedagogické fakulty v Plzni*, a jednotlivé stati v periodikách a tisku. Last but not least použila i závěrečné studentské práce a elektronické zdroje.

Monografie obsahuje také osobní rejstřík a obsáhlé přílohy: Z dějin oborů a kateder na Pedagogické fakultě v Plzni, Seznam členů vedení fakulty (včetně Vyšší pedagogické školy a Pedagogických institutů v Plzni a Karlových Varech) a Galerie významných osobností fakulty.

Naděžda Morávková předložila první zpracování tématu, přičemž se neomezila na vysokoškolské vzdělávání učitelů po roce 1948, ale věnovala patřičnou pozornost i předchozímu období pedagogického školství v Plzni.

Jaroslav Vaculík

FIDLER, Jiří: *Dějiny československých legií v datech*. Praha: Euromedia Group, 2019. 376 s.

V roce 2019 vyšla publikace věnovaná shrnutí událostí týkajících se působení československých legií během první světové války a po ní až do roku 1920. Autorem je historik Jiří Fidler specializující se na vojenské dějiny (a to zejména ve 20. století), jehož rozsáhlá publikační činnost napomáhá k popularizaci mnoha stěžejních okamžiků nejen československých dějin. Nejinak je tomu v tomto případě – jak autor sám uvádí v historiografickém okénku v úvodu publikace, legionářské historii a tradici je věnována až překvapivě malá pozornost, přičemž jsou zaměňovány svým významem neporovnatelné momenty a střetnutí s diametrálně rozdílným přesahem na průběh tehdejších událostí. Autorův zájem o tuto problematiku je podpořen i rodinnou tradicí, kdy jeho děd patřil mezi legionářské dobrovolníky a kniha je mu věnována.

Řada současných zájemců o výjimečný příběh odhodlání československých legionářů je v podobné situaci, legiemi prošlo přes sto tisíc mužů, díky tomu má řada obyvatel našeho státu nějakého předka v legiích, který se těchto pohnutých událostí účastnil. I tak neúprosný proces kolektivního zapominání neustále pokračuje, proto je snaha o připomínání již více než 100 let staré historie nesmírně záslužnou. Bez legionářů, z nichž mnozí zaplatili cenu nejvyšší, by jen těžko mohl vzniknout moderní československý stát. A díky tomu, že byl postaven na odhodlání mnoha jednotlivců a schopnostech a výkonnosti celé demokratické prvorepublikové společnosti (byť s problémy v soužití národnostních menšin), ani další světový konflikt jej nedokázal trvale zničit. Československá, potažmo česká, státnost tak má tradici, na kterou může dále navazovat. A týká se to i kontinuity v poslání ozbrojených sil Armády České republiky.

Sarajevský atentát a vypuknutí první světové války předznamenal zásadní změny v procesu sebeurčení mnoha národů a ve vytvoření nové podoby hranic. Změny to byly dalekosáhlé a jejich konsekvence se promítly do prakticky každého aspektu života na dotčených územích. Některé státy se po skončení první světové války propadly kvůli naprostému vyčerpání a selhání centrální autority do chaosu a ocitly se ve víru občanských válek, flagrantní byl tento proces zejména v bolševickém Rusku, což následně dopadlo i na nejpočetnější skupinu československých legionářů, kteří svůj osud spojily právě s ruskou frontou.

Publikace je chronologicky seřazena v některých pasážích s hesly zaměřenými na konkrétní datum dokonce až den po dni, v jiných se soustředí pouze na zlomové události s podrobnějším popisem. Kromě již zmíněného historiografického rozboru je řazena do celkem sedmi kapitol obsahujících jednotlivé roky počínaje rokem 1914 a atentátem na následníka rakousko-uherského trůnu Františka Ferdinanda d'Este. Dále následují léta 1915, 1916, 1917, 1918 a dva roky po skončení války 1919 a 1920, kdy se legionáři vraceli domů a v Rusku se účastnili i tamější občanské války. Zajímavostí je i sjednocení kalendářů, kdy je samotná událost datována. Pro srovnání je v heslech až do února 1918 obsaženo i datum kromě v současnosti užívaného gregoriánského kalendáře i v juliánském kalendáři používaném po staletí v carském Rusku a dodnes užívaném některými pravoslavnými církvemi.

Autor analyzuje především události, které formovaly československý zahraniční odboj, v některých pasážích však více akcentuje i geopolitické souvislosti, protože ty dávají celému období jakýsi rámeček. Vojenské operace již na začátku války rozdělily Evropu na několik souběžně válčících front, zatímco na západní rychle začala dominovat poziční válka, kdy masivní užívání defenzivních zbraní a taktiky neumožnilo vést rozsáhlé operace s průlomy a rozhodujícími bitvami, jež by způsobily významnější a rychlejší pohyb fronty, na Balkáně a zejména na východě Evropy probíhala válka s větším množstvím manévřů, přičemž množství vojáků padlo do zajetí i kvůli tomu, že jejich velitelé a generální štáby naplánovaly ofenzivy bez dostatečného zajištění v týlu. To se především týkalo ruské a rakousko-uherské armády. Podoba války na jednotlivých

bojištích se tak výrazně lišily, odlišná ovšem byla i situace v zázemí, kdy dobrovolníci, původně zejména čeští krajané, vstupovali ve Francii do Cizinecké legie a v Rusku do carské armády.

V jednotlivých datech je autorem tento proces podrobně rozebrán, čtenář tak získává plastický obraz o situaci na bojištích i v týlu fronty, a také o těžkostech, které původní formování vojenských jednotek československých dobrovolníků přinášelo. Právní status dobrovolníků teprve čekal na své dořešení a s tím, jak postupně vojáků – dobrovolníků přibývalo, v Rusku a po vstupu Itálie do války v roce 1915 i z řad rakousko-uherských zajatců, kteří se nedokázali ztotožnit s cíli habsburské politiky a na těchto frontách dezertovali (tím se stali de facto zrádci, kterým za toto jednání hrozila smrt), stoupala i váha požadavků na formování samostatných československých jednotek. Rota Nazdar ve Francii a Česká družina v Rusku však byly první v procesu formování dalších vojenských formací již v samém úvodu války, kdy zdaleka nebylo jasné, jak se válka dále vyvine.

Místy se autor v jednotlivých heslech věnuje i válečným osudům pozdějších významných politiků, např. Kramáře, Klofáče, Rašina nebo Düricha. Nejznámější a nejdůležitější osobnosti – Masaryk, Beneš a Štefánik se ve své činnosti prolínají celou publikací průběžně, což je při významu jejich vkladu k získání samostatného státu, pochopitelné. Dílo se dále věnuje i okolnostem působení řady vojenských představitelů dohodových mocností, kteří měli na průběh vojenských operací významnější vliv a také zmínkám o působení československých důstojníků v legiích, např. Čeček, Syrový, Krejčí, Vojcechovský nebo Gajda. I zde se čtenář dozvídá mnoho přínosných informací, i když ve formě hesel spojených s konkrétními datem nemůže být jejich množství vyčerpávající, ale spíše s cílem ve shrnutí toho nejpodstatnějšího. Publikace je také doplněna o množství dobových fotografií, které poskytují sugestivní svědectví o tehdejší dramatické době.

Na téměř 400 stranách se čtenář může seznámit či si připomenout nejdůležitější milníky procesu formování československých legií ve Francii, Rusku i Itálii, přičemž těžištěm je díky zvolenému formátu knihy chronologický vývoj událostí shrnutý do jednotlivých hesel. Kniha je i díky autorově poctivému přístupu v práci s prameny na solidní úrovni a pro přehled o dění na frontách první světové války z pohledu nejistého a těžkého boje legionářů za československou státnost, je rozhodně pro čtenáře přínosem a rozšířením obzoru.

Tomáš Řepa

FIDLER, Jiří: *Kronika republiky 1918–1968*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2020. 320 s.

První díl *Kroniky republiky* je věnován prvnímu půlstoletí existence samostatného československého státu, přičemž zároveň zohledňuje i periodu první světové války mezi lety 1914 až 1918. Publikace se primárně soustředí na politické a vojenské otázky, kterým se její autor dlouhodobě fundovaně věnuje. První svazek se dělí na tři části. Úvodní část zachycuje okolnosti, které stály u zrodu samostatného státu Čechů a Slováků a končí událostmi bezprostředně předcházejícími vyhlášení československé samostatnosti. Druhá pasáž zahrnuje časový úsek od 28. října 1918 do prosince roku 1943, kdy byla v Moskvě podepsána vpravdě osudová smlouva o přátelství mezi Československem a Sovětským svazem. Jedná se o klíčový předěl, protože tento pakt rozhodl ve svých důsledcích o československém osudu na dalších téměř padesát let. Závěrečná pasáž prvního dílu pak graduje okupací našeho státu vojsky Varšavské smlouvy v srpnu 1968 a přípravou federativního uspořádání, které bylo nejmhatatelnějším výsledkem reformního procesu Pražského jara. Autorem zvolená periodizace přispívá k celkové přehlednosti daného časového období a nepostrádá ani logiku z pohledu jednotlivých fází historického

vývoje. Kompaktní text doplňují životopisné medailony politických osobností z období let 1918–1968, přičemž se jedná o rozhodující osobnosti politického života, o prezidenty republiky, předsedy zákonodárných sborů a jejich komor a v neposlední řadě též o předsedy a ministry ústředních československých vlád. K dalším doplňkům hlavního textu patří popis vývoje státního znaku republiky, jmenný rejstřík a souhrn informačních zdrojů.

Za zjevnou přednost publikace lze považovat jednotnou strukturu kapitol, která vyjadřuje vyjasněný autorský záměr. První díl dále charakterizuje názornost a naučná přesvědčivost zpracování. Text jednotlivých pasáží vždy doprovází přehledná a jasná chronologická datace, která umožňuje udržet jednotnou nit výkladu a čtenáři dává možnost stálé orientace při studiu knihy. Její další velmi silnou stránkou je bohatá obrazová dokumentace, což se týká fotografií dobových událostí, kopií dokumentů a map. Kartografické doplňky ilustrují přehledně zejména pasáže, jež se dotýkají dislokace vojenských jednotek či průběh jejich operací. Autor však nevěnuje pozornost pouze hlavnímu předmětu zájmu, kterým jsou vojensko-politické události. Zmiňuje ve vhodných souvislostech dobové legislativní akty, hlavní hospodářské mezníky a nevyhýbá se ani zásadním událostem ve vědě, kultuře, umění či architektuře. Kronika republiky má díky tomuto interdisciplinárnímu pojetí velký didaktický potenciál, a to nejen pro dospělé čtenáře. Může velmi dobře posloužit i jako učební pomůcka pro školní výuku či doplňkový zdroj pro další studium. Velmi názorně totiž ukazuje, že žádná oblast společenského vývoje neexistuje ve vakuu, ale souvisí až překvapivě těsně se zdánlivě vzdálenými oblastmi lidské tvůrčí činnosti.

První díl *Kroniky* snese velmi přísné měřítko kvality i z hlediska autorova jazykového výrazu a vysoké úrovně řemeslného knižního zpracování. Použitý jazyk je srozumitelný a čtenářsky velmi přístupný, bez předimenzovaných větných konstrukcí. Tím se kniha doslova otevírá všem čtenářům bez zásadních věkových či vzdělanostních bariér. Dále nelze opomenout její velmi profesionální grafické zpracování, které potěší každého uživatele se zájmem o krásnou knihu, jenž při četbě zohledňuje nejenom faktické hledisko. Anotovaná publikace je zajímavým příspěvkem pro poznání naší moderní státnosti a československé společnosti. Autor v ní prokázal schopnost synteticky zpracovat rozdílná historická témata daleko přesahující jeho profesi znalce vojenských dějin. Výrazný přínos prvního dílu *Kroniky republiky* spočívá zejména na popularizačním poli, k čemuž mohou přispět nejen její výše popsané přednosti, nýbrž i osobně pojaté úvodní slovo prezidenta republiky Miloše Zemana.

Stanislav Polnar

MIČIANIK, Pavel: *Slovenská armáda v ťažení proti Sovietskemu zväzu II. (1941–1944). Zaisťovacia divízia a železniční pionieri*. Banská Bystrica: DALI-BB, s.r.o., 2020 (2. přepracované a doplněné vydání), 411 s.

V roce 2020 vyšlo druhé, rozšířené a přepracované vydání rozsáhlé několikadílné monografie historika Pavla Mičianika věnované problematice působení slovenské armády v tažení proti Sovětskému svazu. Jedná se o autora, který se tématu dlouhodobě věnuje, přičemž první vydání se jeho dílo dočkalo v letech 2007 (1. díl), 2008 (2. díl), 2009 (3. díl) a 2012 (4. díl). Posléze se autor také věnoval odbornou veřejností nepřilíh reflektované válce mezi Maďarskem a Slovenskem mezi lety 1918 a 1919. Nyní se v přepracovaném vydání vrací k původní látce, která je pojímána ještě podrobněji než doposud.

Slovensko vyhlásilo samostatnost 14. března 1939, Slovenský stát vznikl jako politický společenec nacistického Německa, které využilo vytvoření samostatného Slovenska k následnému obsazení zbytku českých zemí. Prvorepublikové Československo tím definitivně zaniklo. Pro

občany a vládu Slovenska se tím však začala psát i další kapitola nejen politické, ale i vojenské spolupráce s nacistickým Německem, která vyústila až v nasazení slovenských vojáků na východní frontě v boji proti Sovětskému svazu. Když odhlédneme od okolností, které tento státní útvar závislý na vůli Německa provázely, zůstává toto celé období a samotná role Slovenska ve válce, a to i ve vnímání veřejnosti, nadále kontroverzní a budící vášně.

I z toho důvodu je každá práce vydaná na téma reflektující i další okolnosti tehdejší slovenské politiky a jejich konsekvencí velmi vítanou, protože zaplňuje bílá místa v poznávání politické i vojenské reality té doby, které už si dnes uvědomují možná jen jejich poslední pamětníci, kterých však bohužel neustále ubývá. Život na Slovensku se po vyhlášení nezávislosti nezastavil a nenašel pokračování až po vypuknutí Slovenského národního povstání v srpnu 1944, Slováci zasáhli do průběhu války a bojových operací včetně aktivit vedoucích k zajištění týlu německých armád operujících na obrovské ploše východní Evropy. Jejich příběh a těžkosti, se kterými se v tomto období potýkaly, jsou svědectvím válečné doby.

Autor odvedl záslužnou a nesmírně náročnou práci, protože kombinuje ohromné množství archivních pramenů z několika zemí s odbornou literaturou, memoáry a do svého bádání zapojil i svědectví pamětníků. Výsledný obraz o roli Zajišťovací divize na východní frontě je tak nesmírně plastický a obohacující. Historik Mičianik se nesnaží působení slovenských vojáků lakovat „narůžovo“, nestranně dokumentuje brutalitu války s partyzány a roztočení téměř nekonečné spirály násilí spojeného zejména s odvetnými akcemi, které v mnoha případech dopadly na civilní obyvatelstvo. Stejně tak partyzáni utrpení lidí žijících v dotčených oblastech svým chováním dále zvětšovali, přičemž obě strany konfliktu se dopouštěly krutého zacházení s nepřítelem. Lidskost a milosrdenství v mnoha případech ustupovaly do pozadí, a to i přesto, že slovenští vojáci měli s místními nepoměrně lepší vztahy než německé okupační jednotky. To naopak vedlo v řadě případů i k poklesu morálky a navazování intimních vztahů mezi vojáky a místními ženami.

Postupem času však slovenští vojáci své odhodlání bojovat jako nacistický spojenec rychle ztráceli (i když ani sympatiemi vůči státnímu zřízení a pořádkům panujícím v SSSR rozhodně neoplývali) a represím proti obyvatelstvu se vyhýbali. Autor toto jednání dokládá na řadě situací, které jsou podrobně zachyceny a opětovně zvyšují výpovědní hodnotu celé této publikace. Po velkých německých porážkách z let 1942 a 1943 nakonec začal výrazně narůstat i počet dezercí, ke kontaktům a účelovým aliancím mezi slovenskými vojáky a partyzány však docházelo již delší dobu i tak.

Monografie je rozdělena do 10 hlavních kapitol, první charakterizuje situaci na Ukrajině a v Bělorusku pod nacistickou okupační správou a druhá pojednává o prvních bojích s partyzány. Třetí kapitola je obzvláště zajímavá, protože shrnuje mnoho informací o takřka neznámém nasazení slovenských dělostřelců během druhé bitvy o Charkov, která předcházela bitvě o Stalingrad. Čtvrtá kapitola seznamuje čtenáře s dalším zintenzivněním bojů s partyzány, pátá pojednává o příchodu brigád Kovpaka a Saburova do prostoru nasazení Zajišťovací divize. V šesté kapitole je popis událostí při protipartyzánské ofenzivě na přelomu let 1942 a 1943. Sedmá kapitola mapuje styky Slováků s partyzány, jejich nárůst nakonec vedl k velení divize až k vyhlášení stanného práva. Osmá kapitola stručně vypovídá o posledním nasazení jednotky na Ukrajině a v jižním Bělorusku. Devátá kapitola se věnuje dalšímu nasazení divize v okolí Minska a peripetiím, které tato dislokace provázela. Závěrečná desátá kapitola je zaměřena na nasazení železničních pionýrů v týlu, kteří měli na starosti obnovu železničních tratí. I jejich nasazení provázela řada těžkostí a tragických nehod.

Celkově je publikace věnována časovému úseku od začátku roku 1942 do října 1943, i když jsou v práci obsaženy pasáže, kde se autor dostává více do minulosti nebo naopak přináší infor-

mace i za pozdější období, a to zejména ve vztahu k osudům jednotlivců, což je celkem vzato logické. Výhrady lze mít v obecnějších pasážích k rozvoji podzemních aktivit u skupin nejrůznějšího zaměření, které po válce komunističtí autoři zamlčovali. Historik Mičianik zde vychází z některých překonaných neaktuálních publikací. Typické je to u OUN, kde autor přebírá některé teze Bohuše Chňoupka z jeho publikace *Banderovci* z roku 1989, která rozhodně není objektivní, je to pohled bývalého dlouholetého ministra zahraničí komunistické vlády Československa, a dá se říct, že tak by o aktivitách takzvaných banderovců mohl referovat jen někdo, kdo stál na druhé straně barikády a byl jejich nepřitelem a zároveň se jich i obával, tedy jednoznačně černobílý pohled včetně řady chybných tvrzení. Celkově jsou však tyto tendence spíše okrajovou záležitostí a na výpovědní hodnotu ústředního motivu knihy o nasazení Zajišťovací divize to nemá významný vliv.

Publikace je přínosnou zejména pro ty, kteří se chtějí dozvědět více o působení slovenských vojáků na východní frontě. Tím, jak je práce strukturovaná a jde hodně do hloubky, navíc posílená i o svědectví účastníků, to vše doplněno i řadou originálních a vzácných fotografií, tak nabízí čtenáři velmi solidní základ pro rozšíření znalostí celého tohoto období, které se zejména v období komunistické totality vykládalo jen z jednoho pohledu a demonizovalo. Kniha si i díky tomu zachovává vysokou úroveň a její přepracované vydání z roku 2020 je toho jen dalším dokladem.

Tomáš Řepa

FRIEDL, Jiří: *Domů a za svobodou. Role Československa v migracích obyvatel Polska v letech 1945–1948*. Praha: Academia, 2020. 464 s.

V tomto roce vyšla publikace věnovaná velmi opomíjené oblasti poválečných migrací v prostoru střední Evropy, konkrétně týkající se migrací obyvatel Polska v prvních třech letech po válce a role Československa v těchto událostech. Autorem je historik Jiří Friedl, který je vědeckým pracovníkem Historického ústavu Akademie věd a dlouhodobě se věnuje dějinám Polska a československo-polských vztahů ve 20. století, je také spoluautorem *Dějin Polska* z roku 2017. Autorovou nespornou výhodou je jazyková vybavenost a schopnost pracovat s prameny rozmanité povahy, kriticky je zanalyzovat a vyhodnotit, což i u této své poslední práce beze zbytku prokázal.

Závěr druhé světové války zastihl země ve střední Evropě v nelehké situaci, Československo utrpělo závažné lidské a materiální ztráty, ve srovnání s Polskem, které čelilo v úvodu války útoku hned ze dvou stran a jehož devastace dosáhla jen těžko představitelných parametrů, však na tom bylo o poznání lépe. Polsko navíc dostihl v mnoha jeho oblastech osud vykořeněné země, protože přišlo o východní oblasti, takzvané „kresy“, kde byl přítomný polský element po mnoho století a hluboce se vepsal do podoby místních kulturních zvyklostí, jazyka, architektury, způsobu hospodaření a vlastně všech aspektů lidského života. Naopak získalo západní oblasti po odsunu německých obyvatel, se kterými ale nemělo prakticky nic společného a kde se jeho vliv v minulosti uplatňoval jen okrajově či vůbec.

Soužití s menšinami v meziválečném polském státě bylo provázáno velkými problémy (včetně násilných excesů a konfrontací zejména s Ukrajinci jako největší menšinou) a polská většina jednoznačně určovala směřování státu, výbuch druhé světové války tento složitý proces násilně ukončil. Jeho další dějství už bylo ovlivněno poválečnými geopolitickými poměry, kdy se Sovětský svaz jako nová supervelmoc rozhodl učinit z Polska a dalších států své satelity, kde skutečná vůle jejich obyvatel určit si vlastní osud nehrála žádnou roli. Právě nespokojenost s novými pořádky byla hnacím motorem snah mnohých obyvatel opustit Polsko, kde se necítili svobodní.

Zásadním motivem knihy je proces repatriací mezi Polskem a Československem, přičemž vztahy mezi těmito dvěma státy rozhodně nešlo označit po válce jako idylické.

Ve srovnání s ostatními polskými sousedy se ale Československo nacházelo v jiné situaci a podobné politické směřování pod čím dál silnějším vlivem komunistických představitelů jak v Československu, tak v Polsku (které navíc provázely po několik let ozbrojené střety protikomunistických organizací s armádou a bezpečnostními složkami), vytvářely podmínky pro možnost politických dohod i s dopadem na podmínky migrace obyvatel přes hranice obou států. Obzvláště mohutnou migrační vlnu představovaly osoby nuceně přesídlené (displaced persons) do západní Evropy z důvodů začlenění do nacistické válečné výroby. V tomto procesu návratu polských občanů hrálo Československo důležitou roli. Další vlna přesunu polských obyvatel zasáhla Československo na základě již zmíněné nechuti k novým politickým pořádkům.

Publikace je rozdělena do celkem osmi oddílů a dále členěna na řadu podkapitol. Kromě nezbytného úvodu a rozboru pramenů a literatury je obsažen i exkurz do migrací Poláků s přihlédnutím k vývoji v českých zemích. Jako zlomový přelom, ze kterého vycházela většina dalších trendů, je autorem adekvátně akcentována druhá světová válka. V pátém oddílu jsou rozebrány jednotlivé fáze repatriace polských občanů. Pozornost je věnována i specifickému regionu Těšínska, kvůli kterému panovaly v minulosti mezi československým a polským státem rozepře, které se rozrostly až do krátké, ale i tak intenzivní sedmidenní války. Hned v následujícím oddílu je rozebrána i situace v souvislosti se střežením hranice Československa, kterou překračovaly z Polska jak lidé nespokojení a politicky pronásledovaní, tak nejrůznější loupeživé skupiny. Zajímavá podkapitola je věnována i nezdařeně repatriaci Židů, které předcházely nelegální pohyb polských Židů přes Československo do amerických okupačních zón v Rakousku a Německu.

Autor se věnuje také opomíjeným událostem přesunu uprchlíků z Kladska, Horního Slezska, horní Oravy a severní Spíše, přičemž Orava a Spiš byly v důsledku válečných událostí opakovaně předávány tam a zpět. To mělo pochopitelně dopad i na migraci obyvatel. K tomu se přidalo i působení bandy Blyskawica vedené Józefem Kurašem známým pod pseudonymem Ogień, která terorizovala zejména občany slovenské národnosti v příhraničí. Shrnutí tehdejšího dění Friedl nabídl i v souvislosti s uprchlickou vlnou z jihovýchodního Polska, která souvisela s krvavým konfliktem mezi polskou státní mocí podporovanou i speciálními sovětskými jednotkami s ukrajinskými nacionalisty (OUN, UPA), která měla ve svých důsledcích zejména po celé první tři poválečné roky i poměrně závažné dopady na politické dění v Československu a souboj mezi nekomunistickými stranami a komunisty ve vládě Národní fronty. S tím souvisí i nasazení armády na obou stranách hranice.

Kapitola předcházející shrnutí celé problematiky v závěru je věnována finančnímu vyrovnání za péči o polské repatrianty a židovské uprchlíky, jež se v určitý moment vyšplhalo až na 200 milionů korun. Až s odstupem mnoha let v roce 1958 došlo k podpisu likvidační smlouvy, která téměř anulovala všechny vzájemné finanční nároky, tedy jak za repatriaci, tak za reemigraci. Jak sám autor uvádí, to byla definitivní tečka za touto kapitolou československo-polských vztahů.

Na více než 400 stranách se čtenář setkává se zdařilým a velmi plastickým pojednáním o důležitých mezinárodních aspektech poválečných migrací, v tomto případě zasahujících Polsko a Československo. Přes podrobnou faktografii zůstává i přesto publikace čtivou a dynamickou a pomáhá rozšířit obzor každému, kdo by se o těchto poválečných událostech chtěl dozvědět více ať z odborného či laického hlediska.

Tomáš Řepa

KLENOVSKÝ, Jaroslav: *Brno židovské. Historie a památky židovského osídlení města Brna / Jewish Brno. History and monuments of the Jewish settlement in Brno. Praha: Grada Publishing, a. s. 2016 (dotisk 2019). 120 s.*

Jaroslav Klenovský je předním odborníkem na problematiku historie židovské menšiny na Moravě a památek s ní spojených. Svoji pozornost zaměřuje na toto téma také v moravské metropoli. V roce 2019 tak vyšla ve spolupráci s občanským sdružením *Mládež pro interkulturní porozumění* v dotisku kniha nazvaná *Brno židovské* s podtitulem *Historie a památky židovského osídlení města Brna*. Jedná se již o třetí, podstatně upravené vydání této publikace. Čtenář je v této stručné dvojjazyčně vydané publikaci (obsahuje také anglické texty) seznámen s historií židovského osídlení města Brna od počátku až do současnosti. Židé tvořili jeden ze čtyř základních středověkých sídelních celků, které stály u počátku města Brna, jehož nedílnou součástí byli až do poloviny 15. století, kdy byli z Brna (a také dalších moravských královských měst) vyhnáni. Až do poloviny 19. století byl jejich návrat do Brna a okolí velmi pozvolný, teprve události spojené s revolučním rokem 1848 znamenaly jejich zrovnoprávnění a opětovné otevření brněnských bran pro obyvatele židovské národnosti. Až do krizových událostí konce třicátých let 20. století pak jejich počet ve městě a okolí rychle stoupal, čemuž odpovídala také stavební činnost (synagogy, židovský hřbitov apod.) či počet významných osobností z řad židovské menšiny, které se prosadily v různých vědních oborech, umění i kultuře. Také v případě Brna znamenaly zásadní ránu pro židovskou menšinu události spojené s okupací nacistickým Německem, které přinesly nejdříve diskriminaci této menšiny, následně snahu o její vyhlazení (holocaust, šoa), kterého bylo v případě brněnské židovské populace bohužel z větší části dosaženo. Brno tak (v součtu s následným vysídlením německého obyvatelstva) ztratilo svoji dosavadní tvář a započalo cestu hledání nové.

Kniha je členěna do deseti základních kapitol. Kromě historie a významných osobností (zvláštní pozornost je věnována židovským architektům v meziválečném období, kteří se zasloužili o řadu zejména funkcionalistických staveb v Brně) je v publikaci věnována pozornost památkám spojeným s židovskou menšinou, a to středověkým (zachovaným náhrobním kamenům) i novodobým – např. synagogám (z nichž se do dnešních dnů dochovala pouze jediná), budovám židovských institucí, někdejších židovských továrnách (tyto podniky výrazně přispěly k označení Brna jako „rakouského Manchesteru“), dílům židovských architektů, židovskému hřbitovu (rozbor náhrobků, uvedení hrobů významných osobností) či pamětním deskám. Zde pouze doplníme, že po vydání knihy byla umístěna pamětní deska také na rodný dům bratří Haasů v ulici Bezručova. Nechybí také představení židovského osídlení a památek v okolí Brna, konkrétně ve Slavkově u Brna, Rousínově, Boskovicích, Lomnici, Ivančicích, Dolních Kounicích a Pohořelicích. Kniha je zakončena doslovem.

Publikace je doplněna řadou fotografií, nákresů, dokumentů a dalších materiálů. Nechybí také přehled důležitých letopočtů spojených s problematikou, plán s vyznačením židovských institucí v Brně, plán židovského hřbitova v Brně-Židenicích či slovníček používaných pojmů.

Židovská menšina sehrála v dějinách Brna důležitou roli. Řada stop, které ve městě a okolí zanechala, v průběhu času nenávratně zmizela. O řadě dalších památek pak často netušíme, že byla (případně stále je) nějakým způsobem spjata s touto menšinou. Na památníku věnovaném židovskému a romskému holocaustu, umístěném na náměstí 28. října v Brně, je napsáno *Nezapomeňme* (v češtině, hebrejštině a romštině). Zapomínat bychom přitom neměli nejen na oběti holocaustu, ale také na minulost míst spjatých s židovskou menšinou obecně. K naplnění tohoto cíle bezpochyby přispělo také vydání anotované knihy.

Miroslav Jireček